

Zakaj potrebujemo novi leksikon na področju vzgoje in izobraževanja?

13

Pedagoški leksikon: izbrani temeljni pojmi je nastal kot plod sodelovanja med Pedagoškim inštitutom in Inštitutom za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.¹ Elektronska publikacija vsebuje poskusni izbor gesel, ki predstavljajo podlago in konceptualni okvir za dolgoročni projekt, v katerem se povezujeta leksikografska veda ter raziskovalno področje vzgoje in izobraževanja. Glavni namen tovrstnega povezovanja je zasnova dinamične, kontinuirano izhajajoče elektronske publikacije – tematskega leksikona, ki temelji na akademskih standardih pisanja ter z avtorskimi geselskimi članki o temeljnih pojmih s področja vzgoje in izobraževanja predstavlja referenčno delo na omenjenem področju v slovenskem jeziku.

Vzgoja in izobraževanje je specifično področje, saj ni le predmet intenzivnega znanstvenega raziskovanja različnih ved in disciplin, ampak je hkrati pomemben družbeni podsistem, ki v zadnjih desetletjih vse bolj postaja tudi osrednje polje ekonomskega interesa. Heterogenost področja je tako primarno zaznamovana z interdisciplinarnostjo glede na različne, tudi jezikovne, tradicije in usmeritve znanstvenih ved, disciplin ter njihovih metod. Ob tem pa ne gre prezreti vpliva prevladujočih političnih in ekonomskih idej, ki prostor vzgoje in izobraževanja prav tako pomembno sooblikujejo v obliki šolskih ter raziskovalnih politik.

1 Publikacija je rezultat projekta Dostopni slovarji, dostopni posnetki, dostopna slovenščina, ki so ga izvajali Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU kot vodilni partner ter Pedagoški inštitut (PI) in Zveza društev Slavistično društvo Slovenije (ZSDSDS). Projekt je financiralo Ministrstvo za kulturo na podlagi nacionalnega programa za jezikovno politiko v letih 2022–2023.

Dvojnost vzgoje in izobraževanja, kot področja znanosti, ki je hkrati precej družbeno izpostavljeno in zaznamovano s kontekstom časa ter prostora, se v izdatni meri odraža v oblikovanju vzgojno-izobraževalnih pojmov in razvijanju pripadajoče terminologije v ciljnih jezikih. Slednje postane relevantno zlasti v kontekstu vsakokratnega »presajanja« pojmov v različna jezikovno-kulturna okolja, tudi slovensko, kjer oblikovanje pojmovno-terminološkega aparata za tako kompleksno polje, kot je vzgoja in izobraževanje, ne more temeljiti le na iskanju optimalne prevodne rešitve iz jezika, v katerem je pojem izvirno nastal oz. se v trenutnih okoliščinah najpogosteje uporablja, kar, denimo, v zadnjem času velja zlasti za angleščino kot globalni jezik znanosti, stroke, oblikovanja politik itd. Vsak leksikografski poskus celovitejšega pristopa pri razumevanju ter rabi pojmov vzgoje in izobraževanja v ciljnim jeziku naj bi zato poleg zahtev terminološke stroke vključeval tudi historični kontekst procesa njihovega oblikovanja in rabe ter prenosa oz. prevodov v različna jezikovno-kulturna okolja ter kontekste. Ilustrativna primera za to sta prav nemški *Bildung*, ki se danes zaradi svoje specifičnosti ne prevaja več, in angleški *education*, ki ga v slovenščino prevajamo zelo različno (*vzgoja in izobraževanje*; *izobraževanje*; *edukacija*), ne da bi imeli ob tem v mislih tudi historično ozadje ali upoštevali pomenska razmerja med prevodnimi različicami tega pojma.²

Čeprav vprašanje temeljnih pojmov na področju vzgoje in izobraževanja v slovenskem prostoru trenutno morda ni v ospredju, to ne pomeni, da je prezrto ali da ga v preteklosti ni bilo. Vsekakor je problemska obravnavanje pojmov predvsem sestavni del temeljnega raziskovanja pedagogike, filozofije, sociologije in nekaterih drugih ved. Tako je v 80. letih prejšnjega stoletja na Pedagoškem inštitutu potekala raziskava,³ ki je razprla obravnavo pojmov s področja vzgoje in izobraževanja prav v kontekstu znanstvene terminologije. V okviru raziskave sta bila organizirana tudi dva simpozija, ki so jima sledile izdaje zbornikov s prispevki in transkribirano diskusijo (Pediček, 1984, 1995) ter monografija (Pediček, 1990). V vseh treh publikacijah odzvanja že omenjena heterogenost področja vzgoje in izobraževanja,

2 Podrobneje o omenjenih dilemah pišejo tudi Irena Lesar in Mojca Peček (2008) ter Klara Skubic Ermenc (2014).

3 Razvoj in sistem slovenske pedagoške terminologije ter inventarizacija in analiza slovenskega terminološkega znakovja v vzgoji in izobraževanju (gl. Pediček, 1990, str. 1).

saj se razpršenost razprav in zastavljenih vprašanj razteza od različnih znanstvenih ved, disciplin ter splošnih vprašanj znanosti in metod raziskovanja pa vse do kritike tedanjih reform na področju šolstva.⁴ V prvem desetletju 21. stoletja se dejavnost še okrepi z izdajo dveh strokovnih publikacij, ki predstavljata drugačen pristop v primerjavi s predhodnimi. *Terminološki slovar vzgoje in izobraževanja*⁵ in *Temeljni pojmi poklicnega in strokovnega izobraževanja* (Muršak, 2012) v prikazu temeljnih pojmov ne obravnavata konceptualnih vprašanj ter teoretskih tradicij v vzgoji in izobraževanju, temveč sledita načelu terminološke vede, ki poskuša pojem opredeliti čim jasneje in enoznačneje.⁶ Leta 2022 je revija *Sodobna pedagogika* izdala tematsko številko z naslovom *Pedagoška terminologija in novorek v vzgoji in izobraževanju*,⁷ ki je prav tako odprla vprašanje oblikovanja terminologije in prevpraševanja pojmov, tokrat v povezavi z vstopom novih oz. s preoblikovanjem uveljavljenih pojmov ter konceptov v vzgoji in izobraževanju kot posledico vpliva aktualnih politik upravljanja ter odločanja.⁸

Vsi omenjeni poskusi in načini obravnave kažejo na kontinuirano zanimanje med slovenskimi raziskovalci ter raziskovalkami za različna terminološka in pojmovna vprašanja v vzgoji in izobraževanju ter hkrati razkrivajo težavnost naloge, pred katero stoji *Pedagoški leksikon*: kako problemsko pristopiti k izbranim pojmom in, širini navkljub, ohraniti koherentnost nabora ter obravnave pojmov? Kajti primarni bralci in bralke, ki jih imamo pred očmi, nekatere dileme razumevanja temeljnih pojmov vzgoje in izobraževanja dobro poznajo, saj se z njimi seznanjajo v okviru študija ali jih obravnavajo v svojih raziskavah, nekateri nenazadnje na njihovi podlagi tudi načrtujejo učni proces. Predstavljamo si, da bi študentom/-kam,

4 Ob tem velja omeniti npr. tudi tematsko številko revije *Problemi* iz l. 1985 z naslovom *Vsestransko razvita osebnost?*.

5 Projekt Terminološki slovar vzgoje in izobraževanja je med letoma 2008 in 2009 vodil dr. Janez Vogrinc, financirala ga je Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS. Slovar je dostopen na spletnem portalu Termania: <https://www.termania.net/?searchIn=Linked&ld=74>.

6 Kot poudarja Mojca Žagar Karer (2011, str. 15), je ena od glavnih zahtev v terminologiji prav enopomenskost, »kar pomeni, da velja pravilo en pojem – en termin«.

7 Uredila sta jo Sabina Autor in Igor Bijuklič.

8 Opozoriti velja tudi na nekatere druge prispevke, ki neposredno ali posredno odpirajo vprašanje tako terminologije vzgoje in izobraževanja kot tudi razumevanja posameznih pojmov (npr. Vidmar, 2006; Muršak, 2008; Skubic Ermenc, 2014; Štefanc, 2021).

raziskovalcem/-kam, učiteljem/-icam – če v predhodni povedi opisana dejanja nadomestimo z akterji – pri njihovem delu koristil leksikon v slovenščini, ki bi na tovrstne dileme opozoril v obliki samostojnih in vsebinsko zaključenih krajših sestavkov. Skozi historično-problemsko obravnavo bi tovrstni sestavki prikazali razvoj pomena ter položaja posameznih pojmov v vzgoji in izobraževanju ter povezave z drugimi pojmi in omogočili njihovo sinhrono ter diahrono razumevanje. Celovito razumevanje temeljnih pojmov v vzgoji in izobraževanju namreč ne pomeni le razumevanja njihove individualne diahrono zgodovine oblikovanja ter rabe, temveč meri tudi na razumevanje presekov med posameznimi pojmi, do katerih pride, če jih opazujemo v sinhroni perspektivi in v kontekstu njihove družbene umeščenosti ter interakcije. Koncepta *Bildunga* tako ni mogoče celovito razumeti, če ga ne motrimo tudi s perspektive *paideie*, podobno pa velja tudi za koncept *kompetenc*, za katere je mogoče pokazati, da danes vsaj deloma – in na način, ki vsekakor terja kritično analizo in presojo – težijo k okupaciji mesta, ki ga sicer zavzemajo tako temeljni pedagoški pojmi, kot sta *vzgoja* in *izobrazba*.

Prav tako bi se marsikomu lahko zdelo nenavadno, da smo pričujočo elektronsko publikacijo poimenovali *Pedagoški leksikon* in ne, npr., *Leksikon vzgoje in izobraževanja*, kar bi bilo na prvi pogled nemara skladneje z duhom časa in prostora. S perspektive heterogenosti področja vzgoje in izobraževanja je pedagogika zgolj ena od ved, ki vstopajo v to polje, a gre vendar za vedo, katere osrednji predmet raziskovanja je prav vzgoja.⁹ Formacija človeka je namreč središčno vprašanje pedagogike in jo na eni strani sidra v tradicijo, ki sega vse do antike, na drugi pa omogoča reflektirano prevpraševanje sodobnih pozicij, ki v izobraževanju vidijo povsem druge, včasih tudi nasprotno smotre in cilje. Za uporabo pridevnika *pedagoški* smo se odločili prav zato, da s perspektivo pedagogike ohranimo osredotočenost in tudi koherentnost pri obravnavi polja, ki je, kakor smo že poudarili, izrazito heterogeno. Ob tem s problemsko in ne pozitivistično

9 Prim. Skubic Ermenc (2014, str. 59): »Iz zgodovine pedagogike vemo, da je prvotni in osrednji predmet pedagoškega raziskovanja vzgoja, pozneje pa se ji je pridružilo še raziskovanje izobraževanja in socializacije. Zelo splošno rečeno pedagogi preučujemo različne vidike formiranja človeka in pomen, ki ga imajo vzgojno-izobraževalne ustanove pri tem. Vzgojo, izobraževanje in socializacijo preučujejo tudi druge vede, specifičnost pedagogike pa se kaže najmanj v dvojem: ne glede na širjenje raziskovalnih vprašanj je vzgoja središčni koncept pedagogike, kar le-to dela tudi normativno znanost.«

obravnavo temeljnih pojmov sledimo humanistični raziskovalni tradiciji, kamor nenazadnje sodi tudi pedagogika.

Pričujoče besedilo torej predstavlja poskus historično-problemske ter avtorske obravnave štirih izbranih temeljnih pojmov področja vzgoje in izobraževanja. Pojme *paideia*, *Bildung*, *učenje* in *kompetence* smo skušali predstaviti kot kritični očrt zgodovine idej ali, povedano drugače, pokazati, kako se je spreminjala njihova raba pri prenosu med različnimi miselnimi ali kulturnimi tradicijami. Prav tako smo skušali orisati njihovo rabo v različnih znanstvenih disciplinah, ki so za nastanek in rabo pojma posebej relevantne, oz. prikazati različne opredelitve pri avtorjih, ki so pojem bistveno zaznamovali. Zgled za oblikovanje leksikonskih gesel so nam predstavljali primeri leksikonov in enciklopedij, ki temeljijo na kritični obravnavi pojmov v obliki daljših recenziranih avtorskih geselskih sestavkov (npr. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*). Njihov skupni imenovalec je enotna oz. ustaljena struktura, medtem ko je vsebinska obravnava v smislu problemskih poudarkov prepuščena avtorjem kot poznavalcem področja, hkrati pa je primarno zavezana temeljnim načelom znanstvenega pisanja, tj. natančnosti, celovitosti in jasnosti obravnave problema.

Izbor gesel ni naključen. V začetnem vzorcu, ki predstavlja tudi podlago za morebitno nadaljevanje *Pedagoškega leksikona* kot dolgoročnega humanističnega projekta nacionalnega pomena, smo skušali oblikovati začetni oz. tudi preizkusni nabor pojmov rastoče elektronske publikacije, ki bi dovolj jasno odražal idejo heterogenosti, interdisciplinarnosti ter aktualnosti področja vzgoje in izobraževanja. Zato smo kot referenčne izbrali pojme, ki sodijo v tradicijo raziskovanja vzgoje in izobraževanja (npr. *paideia*, *Bildung*), kot tudi trenutno posebej izpostavljene pojme, katerih razumevanje in rabo posebej intenzivno zaznamujejo diskurzi, značilni za izobraževalne politike (npr. *učenje*, *kompetence*).

Nabor gesel prav tako poskuša zaobjeti kar največjo raznolikost metodoloških dilem njihove obravnave, ki bi se lahko pokazale in bi jih pri morebitnem kasnejšem nadaljevanju projekta lahko upoštevali kot del temeljnih usmeritev pri končni konceptualizaciji leksikona. Hkrati so avtorji in avtorice geselskih člankov uveljavljeni raziskovalci ter raziskovalke na področju vzgoje in izobraževanja, ki so v problemski obravnavi lahko

utemeljeno prikazali pluralnost oz. večpomenskost razumevanja in rabe izbranih pojmov.

Geselski članki so napisani kot koherentna in strnjena besedila z enotno strukturo. V *prvem* delu so predstavljeni osnovni podatki o pojmu, ki obsegajo geslo, najbolj uveljavljeno definicijo, ki je v rabi na širšem vzgojno-izobraževalnem področju, etimologijo ter prevodne dileme in rešitve. *Drugi* del je namenjen leksikonski razlagi, ki obsega historični razvoj pojma in ga tako postavlja v širši kontekst idej, kriz ter družbenopolitičnih dogodkov, ob katerih se je pojem oblikoval ali spreminjal. Hkrati pa se v tem delu zariše tudi ožji kontekst s kratkim prikazom rabe v različnih znanstvenih disciplinah, ki so za nastanek in rabo pojma posebej relevantne, oz. kratek prikaz opredelitev glede na avtorje in avtorice, ki so pojem obravnavali in tako tudi zaznamovali. V tem delu sta razgrnjeni tudi problemska obravnava rabe pojma kot rezultata njegovega prenosa iz različnih miselnih in kulturnih tradicij ter problemska predstavitev posebnosti rabe na področju vzgoje in izobraževanja. Zadnji, *tretji* del gesla predstavljajo uporabljeni viri in literatura.

Besedila so enotno tehnično urejena. To pomeni, da imajo enotno dolžino besedila (približno 20.0000 znakov s presledki), ki omogoča dovolj celovit (tj. informativen in problemski) prikaz znotraj predvidenega namena leksikona. Ker gre za temeljne pojme, je izhodiščni nabor literature, ki jo je mogoče uporabiti pri njihovem prikazu, zelo številen in posledično lahko zasenči samo besedilo, ki ima prav zaradi poantiranega in avtorskega prikaza v leksikonu primarno vlogo. Zato smo se odločili, da se omejimo na uporabo izbranih, »kanonskih« referenčnih besedil, s katerimi je mogoče utemeljeno pokazati na ključne točke v problemski predstavitvi pojmov. Hkrati smo sledili usmeritvi, da pri navajanju uporabimo slovenske prevode referenčnih del, kjer obstajajo, s čimer v prikaz pojmov vključujemo obstoječe premisleke o prevodnih rešitvah na področju znanstvene pedagoške terminologije.

Besedilo, ki je pred vami, ni le rezultat skrbno spisanih gesel, ki so jih individualno prispevali izbrani strokovnjaki in strokovnjakinje. Vsako besedilo je pred oddajo pregledal/-a recenzent/-ka, ki kot uveljavljen_a strokovnjak_inja deluje na ustreznem znanstvenem področju; na koncu smo besedila prebrali tudi člana in članici uredniškega odbora. A poudariti velja,

da je poleg predvidenega formalnega postopka končne priprave posameznih besedil projekt vzpostavil tudi medsebojno sodelovanje med uredniškim odborom, avtorji/-icami ter recenzenti/-kami, ki se je sklenil na skupnem posvetu 27. septembra 2023 na Pedagoškem inštitutu. Na posvetu so se v živahni razpravi, ki je spremljala pretres posameznih gesel, oblikovali tudi nastavki za nadaljevanje projekta v trajnejši obliki, ki bi v prihodnosti lahko tesneje povezal vse, ki se raziskovalno ukvarjajo z vzgojo in izobraževanjem, ter raziskovalcem in raziskovalkam omogočil pripoznanje znanstvene odličnosti tudi na tovrstnem področju delovanja. *Pedagoški leksikon* pa bi kot rastoča publikacija s tem lahko postal temeljno referenčno delo v slovenskem prostoru za vprašanja pluralnega razumevanja pojmov s področja vzgoje in izobraževanja, ki bi koristilo najrazličnejšim uporabnikom. A za to najprej potrebuje naklonjene bralke in bralce, ki bodo v poskusnih geslih prepoznali koristi in izziv v tem, da se projektu pridružijo kot njegovi soustvarjalci in soustvarjalke. Za delovanje v prihodnosti pa ni nič manj pomembno tudi to, da bo projekt *Pedagoški leksikon* prepoznan kot bistveni prispevek k temeljnim raziskavam in k razvoju slovenskega znanstvenega jezika ter bo našel naklonjenost in podporo v obliki javnega financiranja.

Uredniški odbor (po abecednem vrstnem redu):

Sabina Autor, Igor Bijuklič, Damijan Štefanc in Janja Žmavc

Viri

- Lesar, I., in Peček, M. (2008). Pojem »edukacija« – rešitev ali poglobitev zadreg pri opredeljevanju vzgoje in izobraževanja? V P. Javrh (ur.), *Vseživljenjsko učenje in strokovno izrazje* (str. 95–107). Pedagoški inštitut.
- Muršak, J. (2008). Terminološki problemi na področju izobraževalnih ved. V P. Javrh (ur.), *Vseživljenjsko učenje in strokovno izrazje* (str. 45–54). Pedagoški inštitut.
- Muršak, J. (2012). *Temeljni pojmi poklicnega in strokovnega izobraževanja*. Center Republike Slovenije za poklicno izobraževanje.
- Pediček, F. (Ur.). (1984). *Terminologija v znanosti: prispevki k teoriji*. Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani.
- Pediček, F. (1990). *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti - tudi pedagoški*. Didakta.

- Pediček, F. (Ur.). (1995). *Današnja identiteta pedagoških znanosti: zbornik*. Pedagoški inštitut.
- Skubic Ermenc, K. (2014). Prevajanje pojma »pedagogika« v angleški jezik in primer primerjalne pedagogike. *Sodobna pedagogika*, 65(1), 56–71.
- Štefanc, D. (2012). *Kompetence v kurikularnem načrtovanju splošnega izobraževanja*. Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Vidmar, T. (2006). Vseživljenjsko učenje pred svojo sodobno konceptualizacijo. *Sodobna pedagogika*, 57(3), 28–48.
- Žagar Karer, M. (2011). *Terminologija med slovarjem in besedilom*. ZRC SAZU, Založba ZRC.